

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук
Остапенко Анни Костянтинівни на дисертацію

Степанової Дар'ї Вікторівни

«Підготовка майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Наукова робота Д. В. Степанової присвячена одній із актуальних проблем сучасної наукової дискусії, пов'язаної з розвитком професійно-дипломатичного мовлення у майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин. Актуальність досліджуваної теми не викликає жодних сумнівів, сутність якої полягає у високоякісній підготовці студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, спроможних здійснювати дипломатичні відносини на різних рівнях, у тому числі і на міжнародному. Актуальність дослідження також зумовлена основними положеннями Акту про незалежність України, Положення про торговельно-економічну місію у складі дипломатичного представництва України за кордоном та Закону України «Про дипломатичну службу».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення дисертаційної роботи обґрунтовано на належному рівні. Педагогічний експеримент з перевірки ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування тривав протягом кількох років і був здійснений у чотири етапи.

Значимість роботи посилює і те, що її виконано в межах наукової теми кафедри педагогіки та інклюзивної освіти «Науково-методичні засади виховання і розвитку особистості в соціумі» (№ 0114U004152), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського та тему, якої затверджено вченою радою Миколаївського національного університету

імені В. О. Сухомлинського (протокол № 6 від 16 грудня 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 1 від 27 січня 2015 р.).

Відповідно до теми дисертації Д. В. Степанова чітко сформулювала науковий апарат дослідження, застосувала адекватні завданням методи наукового пошуку, що дало можливість успішно досягти поставленої мети, яка пов'язана з теоретичним обґрунтуванням й апробуванням моделі та експериментальною методикою підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування.

Визначену мету конкретизують чотири окремі завдання:

1. З'ясувати сутність і структуру феномену «підготовленість майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування»; уточнити поняття: «професійно-дипломатичне спілкування», «міжнародні економічні відносини», «підготовленість».

2. Визначити критерії, показники й схарактеризувати рівні підготовленості майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування.

3. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування.

4. Розробити й перевірити ефективність моделі та експериментальної методики підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування.

Відповідно до логіки викладу наукового матеріалу, опрацьованих джерел з проблеми дослідження та визначених мети і завдань кандидатської роботи Д. В. Степанова формулює об'єкт і предмет дослідження, які полягають у такому: об'єкт – у професійній підготовці майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин у закладах вищої освіти; предмет – у створенні

педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування.

Визначені об'єкт і предмет дослідження знаходять своє відображення і в гіпотезі автора, як-от: підготовка майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування на економічних факультетах закладів вищої освіти буде відбуватися більш ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: дипломатична інформативність освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин; особистісно зорієнтована педагогічна взаємодія викладача зі студентами; комунікативна спрямованість змісту освітнього процесу студентів із міжнародних економічних відносин у процесі їхньої підготовки до професійно-дипломатичного спілкування.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Д. В. Степанової вирізняється науковою новизною, яка полягає в тому, що нею вперше визначено сутність феномену «підготовленість майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування»; визначено критерії з відповідними показниками, схарактеризовано рівні підготовленості як результат підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування; обґрунтовано педагогічні умови; представлено модель підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування та уточнено поняття «професійно-дипломатичне спілкування», «міжнародні економічні відносини», «підготовленість».

Практичне значення результатів дослідження. Дисертаційна робота Д. В. Степанової, безперечно, має вагомим практичним значенням, яке полягає в розробленні та впровадженні діагностувальної і формувальної методик підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування; елективного курсу «Професійно-дипломатичне спілкування майбутніх фахівців із міжнародних економічних

відносин»; комплексу самостійно-дослідницьких завдань для студентів спеціальності «Міжнародні економічні відносини», спрямованих на їхню підготовку до професійно-дипломатичного спілкування. Рекомендації і висновки автора можуть слугувати поштовхом для подальших пошуків науковців з проблем міжнародних дипломатичних відносин та міжнародних економічних відносин.

Повнота викладу основних результатів дослідження в наукових фахових виданнях. Основні положення та результати експериментально-дослідного навчання за авторською програмою повною мірою відображено в 11 публікаціях, зокрема: 3 – у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях (Румунія, Норвегія), 5 – апробаційного характеру. Варто зауважити, що результати та висновки дослідження було оприлюднено автором також на трьох міжнародних і трьох всеукраїнських конференціях.

Результати аналізу опублікованих у фахових виданнях України статей та інших матеріалів дають змогу стверджувати про достатній рівень повноти викладу в працях висунутих пошукувачем наукових положень, зроблених висновків і рекомендацій. Достатнім є й ступінь висвітлення результатів дослідження на наукових конференціях.

Відповідність структури та змісту дисертації вимогам щодо кандидатських дисертацій. У авторефераті повною мірою відображено зміст, структуру дисертаційного дослідження, зазначені результати та висновки. Автореферат та дисертація оформлені відповідно до чинних вимог, зміст автореферату майже у повній мірі відображає основні положення дисертації.

Аналізована дисертація відповідно до творчого задуму автора складається зі вступу, двох взаємопов'язаних розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, до яких дійшла дисертантка у ході дослідження. У роботі містяться також список використаних джерел, до яких входить 220 найменувань, у тому числі 14 – іноземною мовою. Окремі

положення дисертації конкретизовано у восьми додатках. Особливої уваги заслуговує представлений у додатках спеціальний курс «Професійно-дипломатичне спілкування майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин» для студентів спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини», що слугуватиме ціннісним матеріалом для викладачів закладів вищої освіти, зацікавлених у підвищенні свого рівня викладання дисциплін економічного спрямування. Дисертація має чітку й логічно вибудовану структуру.

У вступі автор обґрунтовує актуальність теми дослідження, визначає об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження, висвітлює новизну отриманих результатів, вказує на їхнє практичне значення, представляє відомості про апробацію й упровадження результатів роботи.

Перший розділ «Теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування» присвячено висвітленню стану підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування; розкрито наукові підходи щодо трактування феномену «професійно-дипломатичне спілкування майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин»; акцентовано особливу увагу на змісті ключових понять дослідження «підготовка», «підготовленість», «міжнародні економічні відносини», «комунікативна взаємодія», «дипломатичне спілкування», «професійно-дипломатичне спілкування», «дипломатичний протокол».

На основі вивчення та аналізу наукових джерел з теми дослідження (В. Вергун, Б. Гуменюк, В. Єгоров, Л. Загребельна, Г. Калашник, А. Клімова, О. Павленко, І. Плотницька, В. Рибалкін, А. Чабан, К. Фліссак, О. Шаров, Т. Шинкаренко та ін.) дисертантка з'ясувала основні напрями проблеми професійно-дипломатичного спілкування, які вже традиційно склалися у світі.

Автором було уточнено ключове поняття дослідження «підготовка», яке нею розглядається як процес формування у майбутніх фахівців із

міжнародних економічних відносин професійних знань, умінь і навичок, яких студент набуває в освітньому середовищі закладу вищої освіти, а поняття «підготовленість» трактується як кінцевий результат процесу підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Д. В. Степанова характеризує і другий важливий термін, що використовується у дослідженні, «міжнародні економічні відносини», трактуючи так: «міжнародні економічні відносини» є різновидом суспільних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання різних країн щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. На думку дисертантки, знаряддям зовнішньої політики держав виступає дипломатія як сукупність засобів, що використовують послы й посланники для забезпечення перемовного процесу.

На нашу думку, у розділі автор доречно вводить поняття комунікативної взаємодії, під яким вона розглядає володіння майбутніми фахівцями з міжнародних економічних відносин монологічним та діалогічним мовленням, умінням аналізувати комунікативні ситуації, переконувати, пояснювати, вносити пропозиції, аргументувати, знаходити компромісні рішення, володіти вербальними і невербальними засобами комунікації у процесі професійно-дипломатичного спілкування. У контексті комунікативної взаємодії дисертанткою виділено окремо поняття дипломатичного спілкування і потрактовано як процес комунікативної взаємодії між послами і посланниками, що вимагає використання етикетних мовленнєвих формул ввічливості, які визначають систему усталених формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримання спілкування у виразній тональності відповідно до їхніх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних обставинах. Зі дипломатичним спілкуванням автор тісно пов'язує поняття професійно-дипломатичне спілкування майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин сутність яких розкривається через обізнаність із дипломатичним протоколом

та етикетом, вміння будувати діалог і полілог, використовуючи вербальні / невербальні засоби спілкування.

На основі проведеного теоретичного аналізу автор пропонує розрізнати два схожих проте нетотожних поняття: «підготовка до професійно-дипломатичного спілкування» та «підготовленість майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до цього спілкування». На думку автора, перше поняття слід розглядати як процес здобуття майбутніми фахівцями професійних знань, а друге – підготовленість як результат процесу підготовки, тобто рівень формування у студентів умінь і навичок вести дипломатичне спілкування.

У розділі подано та повною мірою обґрунтовано вибір педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування. Серед різноманітності цих педагогічних умов дисертантка обирає лише три основних, демонструючи їх взаємозалежність. Насамперед це умови: дипломатична інформативність освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин; особистісно зорієнтована педагогічна взаємодія викладача зі студентами; комунікативна спрямованість змісту освітнього процесу студентів із міжнародних економічних відносин у процесі їхньої підготовки до професійно-дипломатичного спілкування.

Вважаємо, що цінним у роботі виступає другий розділ «Експериментально-дослідна робота з підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування», у якому автор подає розроблені нею критерії (гностичний, комунікативно-діяльнісний, емоційно-виразний, рефлексійно-оцінний) та показники підготовленості майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування та характеризує виявлені рівні готовості студентів до майбутнього дипломатичного спілкування.

Вартісною є представлена дисертанткою модель підготовки майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування. Модель охоплює основні етапи роботи зі студентами під час експериментально-дослідного навчання (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, аналітично-продуктивний, рефлексійно-оцінний) до кожного з яких дібрано ефективні форми, методи і прийоми роботи викладача зі студентами, зокрема цікавими, на нашу думку, є запропоновані автором такі методи як вирішення конфліктних ситуацій, ділова гра «Двосторонні переговори про регулювання інвестування», відео-кейс-стаді, тексти-реклами, відео-тексти, створення електронного портфоліо, імітація дипломатичних перемовин, проведення телефонних розмов, розбір дипломатичних конфузів тощо.

Розроблена дисертанткою модель експериментально перевірялася у закладах вищої освіти: Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського, Херсонському державному університеті, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Експериментом було охоплено репрезентативну кількість студентів магістратури (180 осіб) і викладачів (26), у тому числі на формувальному етапі було задіяно 92 студенти – майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин. Експериментально-дослідне навчання проводилося, як це і має бути, в два етапи (констатувальний і формувальний (прикінцевий)). Проведення дисертанткою зрізових робіт під час експерименту дав змогу виявити різницю між результатами у навчанні студентів до проведення експерименту і на його прикінцевому етапі. З запропонованих порівняльних таблиць результатів видно, що студенти експериментальних груп мають значно вищі показники успішності. Як свідчать оброблені матеріали дослідження, на прикінцевому етапі було виявлено суттєві позитивні зміни щодо рівнів підготовленості майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування в експериментальній групі: достатнього рівня

досягли 41,3% респондентів (було 8,7%), на задовільному рівні стало 45,7% студентів (було 41,3%), на низькому рівні залишилося 13% (було 50%) майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин. У студентів контрольної групи виявлено незначні позитивні зміни. Так, достатнього рівня досягли 15,2% студентів (було 10,8%), на задовільному рівні стало 50,0% респондентів (було 45,7%), на низькому рівні залишилося 34,8% (було 43,5%) майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин.

Для встановлення позитивної динаміки під час експериментально-дослідного навчання студентів та порівняння рівнів підготовленості студентів до дипломатичного спілкування у ході навчання автором на констатувальному етапі було застосовано коефіцієнт кореляції Пірсона, а на формувальному – метод обробки даних за t-критерієм Стюдента, які допомогли автору виявити різницю у результатах навчання до і після здійснення експерименту.

Проведене дослідження дисертантки підтвердило правильність висунутого припущення щодо ефективності навчання майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування за спеціально розробленою методикою автора та доцільність використання у процесі навчання відібраних нею педагогічних умов.

Загальні висновки наукової роботи сформульовані чітко та переконливо, вони ґрунтуються на результатах дослідження і повністю відповідають поставленим завданням.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Наукова робота Д. В. Степанової справляє позитивне враження від проведеного нею дослідження. Проте вважаємо за необхідне визначити окремі зауваження, які мають дискусійний характер, та висловити деякі побажання:

1. У вступі варто було б вказати етапи проведення всього наукового дослідження у часових межах, тобто протягом яких років воно проводилось, починаючи з вибору теми і завершуючи обробкою результатів експерименту та загальними висновками, також вказати кількість студентів у контрольних і експериментальних групах у кожному з трьох базових закладах вищої освіти.

2. Вважаємо, що доречно було б обґрунтувати вибір окремих закладів вищої освіти для експериментально-дослідного навчання, у яких поки що відсутні традиції підготовки фахівців такого рівня та провести порівняльний аналіз навчальних планів та освітніх програм підготовки майбутніх фахівців цієї галузі у класичних університетах та закладах вищої освіти, що нещодавно розпочали (протягом останніх 10 років) таку підготовку студентів.

3. На нашу думку, другий розділ переобтяжений експериментальними завданнями характерними для підготовки фахівців з міжнародних відносин, а саме майбутніх дипломатів, натомість завдань пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю фахівців з міжнародних економічних відносин подано значно менше, хоча за логікою викладу результатів дослідження необхідно було б подати навпаки.

4. Доречно було б конкретніше зазначити про освітні компоненти, на яких проводилося експериментально-дослідне навчання та вказати яке місце повинні посідати такі дисципліни, як фахова українська мова, фахова іноземна мова, друга іноземна мова та переклад саме у комунікативній підготовці магістрів.

5. Подані таблиці 2.3 (с. 104); 2.5 (с.107); 2.7 (с.111); 2.9 (с. 115); 2.11 (с.118); 2.13 (с. 123); 2.15 (с.128); 2.17 (с. 132) ілюструють результати виконаних завдань, що здійснювалися на констатувальному етапі у контрольних і експериментальних групах, проте такий розподіл за групами характерний під час проведення формувального етапу.

6. У загальних висновках необхідно було б конкретизувати виконання третього завдання, заявленого у вступній частині, як наприклад, обґрунтовано вибір педагогічних умов ... і далі за текстом.

Висловлені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного Д. В. Степановою дисертаційного дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам Порядку присудження наукових ступенів. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертація Дар'ї Вікторівни Степанової на тему «Підготовка майбутніх фахівців із міжнародних економічних відносин до професійно-дипломатичного спілкування» є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, воно має як наукову так і практичну цінність, є актуальним і своєчасним, виконана автором особисто у вигляді спеціально підготовленого рукопису, що містить наукові положення та висновки, сукупність яких кваліфікується як вагомий внесок у розвиток теорії і методики професійної освіти.

За змістом, якістю, обсягом і належним оформленням, повнотою викладення основних результатів, які є достовірними, можна зробити висновок, що дисертація Д. В. Степанової відповідає вимогам пп. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р., за № 1159 від 30.12.2015 р. та за №567 від 27.07.2016 р.), що дає підставу для присудження Дар'ї Вікторівні Степановій наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
педагогічних наук, освітнього
і соціокультурного менеджменту
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

А. К. Остапенко

Вчений секретар Черкаського
національного університету
імені Богдана Хмельницького,
кандидат економічних наук,
доцент

Н. О. Андрусяк